

Princip individuace materiálních jsoucen v díle Tomáše Akvinského*

David Svoboda

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Když se ptáme, co je principem individuace nějaké věci, chceme nejspíše vysvětlit to, odkud pochází, že je daná věc individuální. Tomáš však podobně jako většina ostatních středověkých autorů spojil s otázkou po principu individuace více různých, ale souvisejících problémů.¹ Protože je cílem tohoto článku vyložit Tomášovo pojetí principu individuace materiálních jsoucen, pokusíme se nejprve tyto problémy krátce charakterizovat. Tím se nám zároveň vyjasní východiska Tomášova řešení této problematiky a také blíže vymezíme povahu tohoto obtížného tématu.

1. První problém se pojí s otázkou, jak se odlišuje společná přirozenost materiální věci, nakolik je v individuu, od reálné individuální přirozenosti materiální věci (od materiálního individua). Tomáš se zabývá řešením této obtíže většinou v souvislosti s problematikou *supposita* a jeho ontologického složení. První problém dále souvisí s otázkou, z čeho se skládá obecná esence materiální věci a jak se tato esence odlišuje od reálného materiálního individua.² V tomto kontextu odpovídá Tomáš na otázku, co je principem („kořenem“) odlišnosti společné přirozenosti materiální věci (nakolik je v individuu) a reálného materiálního individua, resp. co je principem odlišnosti obecné esence materiální věci a reálného materiálního individua. Z uvedeného je zřejmé, že tento přístup k problematice principu individuace má ontologickou, resp. logicko-ontologickou povahu.

2. Druhá obtíž úzce souvisí s první a má také logicko-ontologickou povahu. Tomáš se domníval, že formálním předmětem rozumu ve stavu sjednocení duše a těla je obecná esence materiální věci. Formálním předmětem poznávací mohutnosti je to, co tato mohutnost postihuje o sobě přímo. Na tomto základě Tomáš tvrdí, že materiální individua poznáváme rozumem ve stavu sjednocení duše a těla pouze nepřímo, prostřednictvím jejich obecných esencí.³ To je podnětem k otázce, k čemu

* Práce na článku byla podpořena z grantu GAAV IAA900090802.

¹ Srov. J. J. E. GRACIA, „Introduction: The Problem of Individuation,“ in *Individuation in Scholasticism: The Later Middle Ages and the Counter Reformation*, ed. J. J. E. Gracia, Albany, New York: Sunny Press, 1994, s. 1–20. Tomáš ve svých úvahách o principu individuace navazuje na myšlenkový odkaz mnohých antických (např. Aristotelés, Proklos, Boethius) a středověkých myslitelů (zejména Avicenna, Averroés). Souhrně lze říci, že diskuse o této problematice probíhá od antiky až do současnosti. Z moderních autorů se této problematice věnuje v mnoha studiích (z historického i systematického hlediska) především americký badatel J. J. E. GRACIA.

² Srov. např. *In III Sent.* 5, 1, 3 (*Scriptum super libros Sententiarum*, ed. P. Mandonnet a M. F. Moos, Paris: Lethielleux, 1929–1947); *De ente*, cap. 2–3 (*De ente et essentia*, Opera Omnia 43, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1976); *In VII Metaph.*, lect. 10–15 (*Sententia super Metaphysicam*, ed. M. R. Cathala a R. M. Spiazzi, Turin, 1971) aj.

³ Srov. např. *STh.* I, 86, 1 (*Summa theologiae*, Opera Omnia 4/12, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1888–1906). K této obtíži se Tomáš vyjadřuje také v kontextu diskuse o problému, zda má Bůh vědění

rozumem ve věci přihlížíme a co naopak ponecháváme stranou, když rozumem abstrahujeme obecný pojem týkající se přirozenosti materiální věci. V tomto kontextu se vyskytují mnohé Tomášovy výroky o principu individuace materiálních substancí.⁴

3. Další problém má ontologickou povahu a souvisí s otázkou, co je principem nebo „kořenem“ nesdělitelnosti formy a co působí, že jsou formy individuální. Tomáš shrnuje tento problém v komentáři ke *Knize o příčinách* následujícím způsobem. Pro individuum je na rozdíl od obecniny charakteristické, že nemůže být v mnohých (jako subjektech), a to nastává dvěma způsoby. Jednak tak, že je nějaká entita vymezena na jeden subjekt, ve kterém je přijata, např. bělost o sobě je svou povahou taková, že může být v mnohých (jako subjektech), ale *tato* bělost, která je přijata v *tomto* těle, může být pouze a jenom v *tomto* těle. Tímto způsobem však podle Tomáše nelze postupovat *in infinitum*, a proto je třeba dojít k něčemu, co svou povahou nemůže být přijato v jiném (jako subjektu) a odkud pochází individuace formy, jako je první látka principem individuace materiálních substancí. Z toho je zřejmý druhý způsob, jímž je něco individuální. Jestliže je totiž něco svou povahou takové, že nemůže být v jiném (jako subjektu), pak je *eo ipso* individuální, např. kdyby subsistovala bělost o sobě, byla by takto individuální. A tímto způsobem jsou podle Tomáše individuální subsistující separované substance (teologicky řečeno andělé) a Bůh.⁵

Z výkladu je zřejmé, že Tomáš rozlišuje dva typy forem. Jednak subsistující separované formy, které nejsou svou povahou sdělitelné více subjektům, a proto jsou individuální samy sebou; jednak (akcidentální a substanciální) formy, které jsou o sobě sdělitelné více subjektům, a proto nejsou individuální samy sebou. Tento závěr bude třeba v průběhu dalšího výkladu upřesnit, ale prozatím nám postačuje k tomu, abychom pochopili, jaký problém Tomáš v souvislosti s principem individuace řeší, když odpovídá na otázku, co je principem či „kořenem“ nesdělitelnosti formy a co je principem její individuace. Předběžně lze Tomášovu odpověď shrnout tak, že nesdělitelnost formy, která může být přijata v látce, pochází od jejího subjektu: v případě akcidentální formy, např. bělosti, je to substance, která je principem

o individuálních materiálních substancích a jejich nahodilých činnostech. Srov. např. *STh.* I, 14, 11 & 13.

⁴ Srov. např. *QDV* 2, 6 (*Quaestiones disputatae de veritate*, Opera Omnia 22, 1–3, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1970–1976); *STh.* I, 85, 1 aj.

⁵ *In De caus.*, lect. 9 (*Super librum De causis*, ed. H. D. Saffrey, Fribourg: Société Philosophique, 1954): „... aliquid dicitur esse individuum ex hoc quod non est natum esse in multis; nam universale est quod est natum esse in multis. Quod autem aliquid non sit natum esse in multis hoc potest contingere dupliciter. Uno modo per hoc quod est determinatum ad aliquid unum in quo est, sicut albedo per rationem suae speciei nata esse in multis, sed haec albedo quae est recepta in hoc subiecto, non potest esse nisi in hoc. Iste autem modus non potest procedere in infinitum, quia non est procedere in causis formalibus et materialibus in infinitum, ut probatur in II metaphysicae; unde oportet devenire ad aliquid quod non est natum recipi in aliquo et ex hoc habet individuationem, sicut materia prima in rebus corporalibus quae est principium singularitatis. Unde oportet quod omne illud quod non est natum esse in aliquo, ex hoc ipso sit individuum et hic est secundus modus quo aliquid non est natum esse in multis, quia scilicet non est natum esse in aliquo, sicut, si albedo esset separata sine subiecto existens, esset per hunc modum individua. Et hoc modo est individuatío in substantiis separatis quae sunt formae habentes esse, et in ipsa causa prima quae est ipsum esse subsistens.“

individuace akcidentů; co se týče substanciální formy, je to první látka, která je principem individuace materiálních substancí.

Protože je sjednocením substanciální formy a první látky ustavena materiální substance, lze otázku po principu individuace položit také takto: co je „kořenem“ nesdělitelnosti (subsistence) materiální substance a co je principem její individuace?⁶

4. Čtvrtý problém má také ontologickou povahu a úzce souvisí s předchozí obtíží. Lze ho vyjádřit otázkou, co je „kořenem“ numerické odlišnosti materiálních substancí téhož druhu. Zde je vhodné předem uvést, že podle Tomáše pochází numerická odlišnost druhově totožných materiálních substancí a individuace materiálních substancí od téhož principu. Z toho důvodu Tomáš velmi často řeší třetí a čtvrtou obtíž společně v rámci jednoho výkladu, přičemž někdy není zcela snadné jasně rozlišit, co přesně náleží k odpovědi na třetí obtíž a co již tvoří odpověď na problém čtvrtý. Čtvrtý uvedený problém dále souvisí s otázkou, co je principem toho, že materiální zůstává substance v průběhu (akcidentálních) změn numericky jedna.

Z tohoto krátkého přehledu problémů, které Tomáš spojil s řešením problematiky principu individuace, je zřejmá jejich vnitřní souvislost. Proto by nás nemělo překvapovat, že Tomáš v různých kontextech řeší v souvislosti s principem individuace materiálních jsoucna odlišné problémy a formuluje svá stanoviska různými způsoby. K tomu je třeba dodat, že Tomášovo pojetí principu individuace materiálních substancí se v určitých ohledech vyvíjelo a z tohoto hlediska lze rozlišit jeho jakési „neměnné jádro“ a „měnící se periferie“. Jak uvidíme lépe později, Tomáš od počátku až do konce své vědecké činnosti hájil názor, že principem individuace materiálních substancí je tzv. poznamenaná látka, tj. první látka nějakým způsobem vymezená rozměrnou kvantitou. Tomášovy názory se pak podle našeho soudu vyvíjely co do toho, jak vysvětloval povahu kvantitativních rozměrů, které látku individualizují. Abychom náležitě pochopili jádro Tomášova řešení této obtížné problematiky, jakož i určité modifikace jeho stanoviska, podíváme se v dalším na různá Tomášova vyjádření týkající se principu individuace, přičemž zvolené texty uspořádáme podle jejich chronologické posloupnosti. Takto se seznámíme s Tomášovým stanoviskem k většině uvedených problémů, ale přesto bude naším hlavním cílem vysvětlit Tomášovo řešení třetí a čtvrté výše charakterizované obtíže.⁷ Budeme tedy primárně sledovat Tomášovu odpověď na to, co je „kořenem“ nesdělitelnosti materiální substance a principem její individuace, jakož i to, co je principem numerické odlišnosti materiálních substancí téhož druhu.

⁶ Srov. *STh.* I, 29, 2: „Secundum enim quod <substantia> per se existit et non in alio, vocatur subsistentia, illa enim subsistere dicimus, quae non in alio, sed in se existunt,” viz I. KLINGER, *Das Prinzip der Individuation bei Thomas von Aquin*, Vier-Türme: Verlag Muensterschwarzach, 1964, s. 66–68. S touto obtíží úzce souvisí otázka po numerické identitě materiální substance, tj. co působí, že materiální substance zůstává v průběhu svého trvání a probíhajících „akcidentálních“ změn numericky tatáž. Srov. např. Tomášův výklad v *Comp. theol.* 1, 154 (*Compendium theologiae*, Opera Omnia 42, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1979) nebo *In X Metaph.*, lect. 4 (2002–2005) aj.

⁷ Dále ponecháme stranou pozornosti Tomášovo řešení druhé uvedené obtíže.

2. TOMÁŠOVY NÁZORY V RANÝCH SPISECH

V raném spise *De ente et essentia* (kap. 2) uvažuje Tomáš o tom, co označuje termín „essence“ ve složených substancích.⁸ V průběhu úvah dochází Tomáš k závěru, že „essence“ neoznačuje ve složené substantii pouze látku nebo formu, popř. nějaký vztah formy a látky, nýbrž tento termín označuje samotné „kompozitum“ složené z formy a látky. Poté Tomáš formuluje proti tomuto závěru následující námitku: protože je principem individuace látka, zdá se, že esence složená z formy a látky je pouze individuální a nikoli obecná. Essence je však to, co označuje definice, a proto se zdá, že obecné věci nemají definici.

Na tuto námitku odpovídá Tomáš s tím, že principem individuace není látka jakkoli pojatá, nýbrž jen látka poznamenaná (*materia signata*). Tomáš nazývá látku poznamenanou, uvažujeme-li o ní tak, jak je pod vymezenými rozměry (*sub determinatis dimensionibus*). Tato látka se nevyskytuje v definici člověka, pokud je člověkem, ale zahrnovala by ji definice individuálního člověka (např. Sókrata), kdyby měl Sókratés definici. V definici člověka jako takového se vyskytuje látka nepoznamenaná (*materia non signata*), definice člověka totiž nezahrnuje *toto* konkrétní maso a *tyto* konkrétní kosti, nýbrž maso a kosti absolutně, které jsou nepoznamenanou látkou člověka jako takového. Z toho je zřejmé, že esence Sókrata a esence člověka se liší pouze co do onoho poznamenaní a nepoznamenaní.⁹

V páté kapitole téhož spisu pak Tomáš krátce doplňuje uvedený výklad, když souhrnně uvádí, jakým způsobem se nachází esence v Bohu, v separovaných subsistujících substancích a v materiálních substancích. Materiální substance mají podle Tomáše jednak „přijaté“ a omezené bytí, protože tyto substance přijímají bytí od jiného činitele, jednak je (společná) přirozenost těchto substancí „přijata“ v poznamenané látce, která ji vymezuje na individuální přirozenost. Z toho důvodu jsou tyto substance konečné dvěma způsoby: co do bytí a co do druhu. Rozdělení poznamenané látky, uzavírá Tomáš, umožňuje (numerické) zmnožení individuí téhož druhu.¹⁰

⁸ Torrell datuje vznik tohoto spisu mezi lety 1252–1256, srov. J.-P. TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, sv. 1, *The Person and his Work*, upravené vydání, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2005, s. 348–349.

⁹ *De ente*, cap. 2: „... sciendum est quod materia non quolibet modo accepta est individuationis principium, sed solum materia signata. Et dico materiam signatam, quae sub determinatis dimensionibus consideratur. Haec autem materia in diffinitione hominis, in quantum est homo, non ponitur, sed poneretur in diffinitione socratis, si socrates diffinitionem haberet. In diffinitione autem hominis ponitur materia non signata; non enim in diffinitione hominis ponitur hoc os et haec caro, sed os et caro absolute, quae sunt materia hominis non signata.“ Roland-Gosselin uvádí mnoho textů z latinských překladů Avicenny, ve kterých se vyskytuje termín „označený“ (signatum) nebo nějaká verze tohoto termínu (signare, assignatio, designatio atd.) a zdá se, že Tomáš v tomto ohledu minimálně terminologicky navazuje na Avicennu. Srov. *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d' Aquin*, ed. M.-D. Roland-Gosselin, Bibliothèque thomiste 8, Paris: Vrin, 1926, s. 59–60.

¹⁰ *De ente*, cap. 5: „Tertio modo invenitur essentia in substantiis compositis ex materia et forma, in quibus et esse est receptum et finitum, propter hoc quod ab alio esse habent, et iterum natura vel quiditas earum est recepta in materia signata. Et ideo sunt finitae et superius et inferius, et in eis iam propter divisionem materiae signatae possibilis est multiplicatio individuum in una specie.“ K tomu srov. též E. D. JINDRÁČEK, „Princip individuace v Tomášově traktátu ‚De ente et essentia‘“, *Studia Theologica* 3, č. 2 [4] (2001): 21–35.

Z Tomášova výkladu ve druhé kapitole *De ente et essentia* je zřejmé, že k problematice principu individuace přistupuje z ontologického (logicko-ontologického) hlediska, tj odpovídá na otázku, co je principem odlišnosti obecné esence materiální věci a materiálního individua. Principem odlišnosti obou entit je poznamenaná látka, která je principem individuace materiálních substancí. Poznamenaná látka je taková látka, kterou lze označit ostenzivními výrazy jako např. „toto (konkrétní) maso“, „tyto (konkrétní) kosti“ nebo „tato (konkrétní) látka“ a lze ji poznat vnějšími smysly. Poznamenaná látka je tedy látkou reálně existujících materiálních individuí.

Klíčovou roli v principu individuace materiálních substancí má tedy podle Tomáše první látka, ale spolu s ní rozměrná kvantita (kvantitativní rozměry). Zdá se, že kvantitativní rozměry jsou nutnou podmínkou individuálnosti materiálních substancí, přičemž Tomáš upřesnil, že se jedná o *vymezené* kvantitativní rozměry.

V páté kapitole téhož spisu Tomáš naznačil dvě skutečnosti: jednak vztah společné přirozenosti a poznamenané látky, jednak způsob zmnožení materiálních individuí téhož druhu. Společná přirozenost složené substance je podle Tomáše přijata poznamenanou látkou, která ji individualizuje a zároveň umožňuje numerickou mnohost substancí téhož druhu. Poznamenaná látka je tedy nejenom principem individuace složených substancí, ale také „kořenem“ numerického zmnožení materiálních substancí téhož druhu. Tomáš však bližší vysvětlení toho, jakým způsobem dochází k numerické multiplikaci individuí téhož druhu, nepodává.

Tyto závěry potvrzují a doplňují některé další rané Tomášovy texty. Tak např. v komentáři ke třetí knize *Sentencií* (1, 2, 5 ad 1) v kontextu diskuse o tom, zda jedna božská osoba mohla přijmout dvě lidské přirozenosti, Tomáš uvádí, že tatáž věc je principem individuace přirozenosti i (numerického) rozdělení přirozenosti. Protože je principem individuace látka uvažovaná tak, jak je pod zakončenými rozměry (*sub dimensionibus terminatis*), je lidská přirozenost rozdělena a (numericky) multiplikována rozdělením látky.¹¹

Nebudeme Tomášovu argumentaci sledovat dále, neboť z našeho hlediska je důležité pouze tvrzení, že principem individuace je látka uvažovaná pod *zakončenými* rozměry, přičemž takto pojatá látka je zároveň principem (numerického) rozdělení přirozenosti neboli její numerické multiplikace. Jak uvidíme lépe později, lze termín „vymezené rozměry“ (*dimensiones determinatae*), který Tomáš užil ve spise *De ente et essentia*, a zde užitý termín „zakončené rozměry“ (*dimensiones terminatae*), chápat v podstatě jako synonymní výrazy.

Tomáš však na jiných místech svých (nejenom) raných spisů uvádí, že látka je principem individuace, pokud ji uvažujeme tak, jak je pod nezakončenými rozměry (*dimensiones interminatae*).¹² Tento názor hájí Tomáš také ve svém nejuplnějším

¹¹ In *III Sent.*, 1, 2, 5 ad 1um: „... natura ab eodem habet ut individuetur et dividatur: unde cum principium individuationis sit materia aliquo modo sub dimensionibus terminatis considerata, ex ejusdem divisione humana natura dividitur et multiplicatur.“ Podle Torrella vzniklo toto dílo mezi lety 1252–1256, ale zcela jistě nebylo dokončeno v roce 1256. Viz TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, s. 332.

¹² Srov. např. In *II Sent.* 3, 1, 4 nebo In *II Sent.*, 30, 2, 1. Termín „nevymezené rozměry“ přebírá Tomáš od Averroa. Srov. AVERROES, In *I Physic.*, com. 63, *Aristotelis opera cum Averrois commentariis*, Venetiis 1562–1574, sv. 4, ff. 37vb–38rb; AVERROES, *De substantia orbis*, cap. 1, *Aristotelis opera cum Averrois commentariis*, Venedig 1562–1574, sv. 9, ff. 3vb–4vb. Viz též KLINGER, *Das Prinzip*, s. 28–30.

pojednání o principu individuace, které se nachází v jeho komentáři k Boethiovu spisu *De Trinitate* (2, 4, 2).¹³ Těmto Tomášovým úvahám budeme nyní věnovat bližší pozornost.

3. TOMÁŠŮV VÝKLAD V *DE TRINITATE* (2, 4, 2)

Ve druhém artikulu odpovídá Tomáš na otázku, zda odlišné akcidenty mohou být příčinou numerické různosti složených substancí. Tomáš v úvodu své odpovědi konstatuje, že v individuální složené substantii je třeba uvážit tři skutečnosti: látku, formu a z těchto principů ustavené „kompozitum“. Poté Tomáš uvádí, že různost složených substancí co do rodu pochází z různosti látky, jejich různost co do druhu má původ v různosti formy a konečně numerická různost těchto substancí pochází zčásti z různosti látky, zčásti z různosti akcidentů.¹⁴ Dále ponecháme stranou Tomášovo vysvětlení různosti složených substancí co do rodu i druhu a zaměříme pozornost pouze na numerickou různost individuí.

Co se týče numerické různosti individuí téhož druhu, je třeba uvážit, že části rodu a druhu jsou látka a forma, části individua jsou však *tato* konkrétní látka a *tato* konkrétní forma. Numerickou různost individuí téhož druhu podle Tomáše působí *tato* konkrétní látka a *tato* konkrétní forma. Žádná forma však, nakolik je formou, není o sobě *tato* (konkrétní) forma. Tomáš říká „forma nakolik je formou“ proto, že lidská duše je o sobě něčím individuálním (*hoc aliquid*), ale nikoli nakolik je formou. Tomáš dále uvádí, že náš rozum je s to přisoudit mnoha věcem každou formu, která může být přijata v jiném jako v látce nebo subjektu, a to je v protikladu k povaze individua, které nelze vypovídat o mnohých. Z toho je zřejmé, že forma se stává *touto* (konkrétní) formou tím, že je přijata v látce.¹⁵

Protože je látka o sobě „nerozdělná“ (*indistincta*), může individuovat formu pouze tehdy, když je „rozdělitelná“ (*distinguibilis*). Forma totiž není individuována prostě tím, že je přijata v látce, nýbrž forma musí být přijata v *této* konkrétní látce, která je „rozdělná“ a vymezená na „zde a nyní“. Látka, pokračuje Tomáš, je však rozdělitelná pouze kvantitou; oddělíme-li kvantitu od substance, zůstane neroz-

¹³ Podle Torrella vznikl tento komentář mezi lety 1257–1258, možná na počátku roku 1259. Srov. TORRELLA, *Saint Thomas Aquinas*, s. 345.

¹⁴ Srov. *In Boeth. De Trin.* 2, 4, 2 (*Super Boethium De Trinitate*, Opera Omnia 50, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1992): „Cum autem in individuo composito in genere substantiae non sint nisi tria, scilicet materia, forma et compositum, oportet ex aliquo horum cuiuslibet harum diversitatum causas invenire. Sciendum est ergo quod diversitas secundum genus reducitur in diversitatem materiae, diversitas vero secundum speciem in diversitatem formae, sed diversitas secundum numerum partim in diversitatem materiae, partim in diversitatem accidentis.“

¹⁵ Tamtéž: „Inter individua vero unius speciei hoc modo consideranda est diversitas. sicut partes generis et speciei sunt materia et forma, ita partes individui sunt haec materia et haec forma. ... diversitatem in numero facit haec forma et haec materia. Nulla autem forma in quantum huiusmodi est haec ex se ipsa. Dico autem in quantum huiusmodi propter animam rationalem, quae quodammodo ex se ipsa est hoc aliquid, sed non in quantum forma. Intellectus enim quamlibet formam, quam possibile est recipi in aliquo sicut in materia vel in subiecto, natus est attribuere pluribus, quod est contra rationem eius quod est hoc aliquid. Unde forma fit haec per hoc quod recipitur in materia.“

dělitelná substance. Z toho důvodu, uzavírá Tomáš, se látka stává *touto* konkrétní látkou a poznamenanou látkou tehdy, když je subjektem nějakých rozměrů.¹⁶

Co přesně však působí, že je látka vymezena na tuto poznamenanou látku? V Tomášově odpovědi na tuto otázku mají klíčovou roli kvantitativní rozměry. Rozměry však lze uvažovat dvěma způsoby. Za prvé co do jejich zakončení (*secundum earum terminationem*), tj. co do jejich vymezené míry a tvaru. Když rozměry uvažujeme tímto způsobem, pak spadají jako dokonalá (akcidentální) jsoucna do kategorie kvantity. Tomáš však upřesňuje, že takto pojaté rozměry nemohou být principem individuace, protože se v průběhu trvání individua často mění. Kdyby takto pojaté rozměry byly principem individuálnosti materiálních substancí, pak by tato individua ztrácela se změnou zakončených rozměrů numerickou identitu.¹⁷

Za druhé lze rozměry uvažovat bez jejich vymezení (*determinatio*) pouze co do jejich povahy rozměrů, i když se rozměry *de facto* nikdy nemohou vyskytovat bez vymezeného tvaru a míry, podobně jako nemůže reálně existovat barva, aniž by byla vymezena na bílou nebo černou. Rozměry pojaté tímto druhým způsobem pak náleží do kategorie kvantity pouze jako něco nedokonalého a neúplného. Nezakončené rozměry (*d. interminatae*) činí látku *touto* poznamenanou látkou, ta pak individualizuje formu, a tak tato látka působí numerickou různost složených substancí téhož druhu.¹⁸

Na tomto místě je vhodné učinit krátkou terminologickou odbočku. Dosud jsme sledovali, že Tomáš v různých spisech označoval rozměry v souvislosti s principem individuace materiálních substancí jako (1) vymezené (*determinatae*); (2) zakončené (*terminatae*); (3) nezakončené (*interminatae*). Ve výše uvedeném textu jsme však viděli, že když rozměry uvažujeme bez vymezení (*determinatio*) jejich tvaru a míry, a takové rozměry lze podle všeho charakterizovat jako „nevymezené rozměry“ (*d. indeterminatae*), pak Tomáš takto pojaté rozměry označuje termínem „nezakončené rozměry“ (*d. interminatae*). To se zdá nasvědčovat tomu, že termín „nezakončené

¹⁶ Tamtéž: „Sed cum materia in se sit indistincta, non potest esse quod formam receptam individuet, nisi secundum quod est distinguibilis. Non enim forma individuatur per hoc quod recipitur in materia, nisi quatenus recipitur in hac materia distincta et determinata ad hic et nunc. Materia autem non est divisibilis nisi per quantitatem. ... subtracta quantitate remanebit substantia indivisibilis. Et ideo materia efficitur haec et signata, secundum quod subest dimensionibus.“ Zdá se, že Tomáš v právě uvedené úvaze pokládá za zřejmé, že když je něco vymezeno na „zde a nyní“, tj. na toto místo a tento čas, tak je to individuální. Podle Wippela vychází Tomáš ze zamlčeného předpokladu, že kvantita vymezená na „zde a nyní“ individualizuje samu sebe, a jako taková může individualizovat látku a uschnout látku k tomu, aby individuovala formu. Srov. J. F. WIPPEL, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas: From Finite Being to Uncreated Being*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2000, s. 361.

¹⁷ In *Boeth. De trin.* 2, 4, 2: „Dimensiones autem istae possunt dupliciter considerari. Uno modo secundum earum terminationem; et dico eas terminari secundum determinatam mensuram et figuram, et sic ut entia perfecta collocantur in genere quantitatis. Et sic non possunt esse principium individuationis; quia cum talis terminatio dimensionum varietur frequenter circa individuum, sequeretur quod individuum non remaneret semper idem numero.“

¹⁸ Tamtéž: „Alio modo possunt considerari sine ista determinatione in natura dimensionis tantum, quamvis nunquam sine aliqua determinatione esse possint, sicut nec natura coloris sine determinatione albi et nigri; et sic collocantur in genere quantitatis ut imperfectum. Et ex his dimensionibus indeterminatis materia efficitur haec materia signata, et sic individuat formam, et sic ex materia causatur diversitas secundum numerum in eadem specie.“

rozměry“ lze chápat jako ekvivalentní s termínem „nevymezené rozměry“ a že protikladem termínu „nezakončené rozměry“ je nejenom termín „zakončené rozměry“, ale také termín „vymezené rozměry“. Zdá se tedy, že termín „zakončené rozměry“, který Tomáš užívá v právě uvedeném komentáři, je ekvivalentní s termínem „vymezené rozměry“, který Tomáš používá (nejenom) ve spise *De ente et essentia*. Po věcné stránce je však třeba mít na paměti, že podle Tomáše je principem individuace materiálních substancí kvantitativními rozměry poznamenaná látka, ale tyto rozměry Tomáš na některých místech svých (nejenom) raných spisů charakterizuje jako vymezené rozměry, na jiných místech jako rozměry nezakončené. K této obtíži se vrátíme později. Potud odbočka.¹⁹

Obraťme pozornost zpět k Tomášovu výkladu! Viděli jsme, že nezakončené rozměry činí látku *touto* poznamenanou látkou. Poznamenaná látka pak individualizuje formu a působí numerickou různost složených substancí téhož druhu. Z toho je zřejmé, pokračuje Tomáš, že látka o sobě není principem numerické různosti individuí téhož druhu, nýbrž látka působí numerickou mnohost druhově totožných individuí, nakolik je subjektem nezakončených rozměrů. Protože tyto rozměry náleží do kategorie akcidentu, je principem numerické mnohosti i „různost“ (*diversitas*) látky i „různost“ akcidentu, a to díky nevymezeným rozměrům. Na závěr Tomáš dodává, že ostatní od nezakončených rozměrů odlišné akcidenty nejsou principem individuace, nýbrž jsou to pouze principy, na jejichž základě poznáváme odlišnost individuí.²⁰ Jinak řečeno, akcidenty inherující v jednom individuu se podle Tomáše numericky odlišují od akcidentů jiného individua a podle těchto akcidentů v běžném životě odlišujeme numericky různá individua. Tomáš tedy rozlišuje „ontologický“ princip individuace akcidentů (a substancí) od „kognitivního“ principu, jímž běžně rozlišujeme různá individua. Poznání individua a rozlišení různých individuí předpokládá podle Tomáše to, že individuum je po věcné stránce individuální a tím i odlišné od všech ostatních individuí.

Tomáš upřesňuje v korpusu artikulu podaný výklad v odpovědích na námítky. Ve třetí námitce se uvádí, že akcidentální formy nemohou být principem individu-

¹⁹ Srov. WIPPEL, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, s. 362. Někteří moderní badatelé se domnívají, že termíny „vymezené rozměry“ a „zakončené rozměry“ neoznačují tutéž skutečnost. Naopak soudí, že vymezené rozměry mohou být buď zakončené rozměry, nebo nezakončené rozměry. Tento výklad je motivován snahou ukázat, že Tomáš v průběhu své vědecké činnosti nemodifikoval své stanovisko ohledně povahy rozměrů působících individuaci látky a složené substance. Srov. U. H. DEGL'INNOCENTI, „Pensiero di San Tommaso sul principio d'individuazione,“ *Divus Thomas (Piac.)* 45 (1942): 35–81; J. BOBIK, „La doctrine de saint Thomas,“ *Revue philosophique de Louvain* 51 (1953): 5–41; J. BOBIK, „Dimensions in the Individuation of Bodily Substances,“ *Philosophical Studies* 4 (1954): 60–79; L. J. ELDERS, *Faith and Science: An Introduction to St. Thomas' Expositio in Boethii De Trinitate*, Romae: Herder, 1974, s. 75–77 a 80–81; J. OWENS, „Thomas Aquinas: Dimensive Quantity as Individuating principle,“ *Mediaeval Studies* 50 (1988): 279–310.

²⁰ In *Boeth. De Trin.* 2, 4, 2: „Unde patet quod materia secundum se accepta nec est principium diversitatis secundum speciem nec secundum numerum, sed ... prout subest dimensionibus interminatis. Et ideo cum hae dimensiones sint de genere accidentium, quandoque diversitas secundum numerum reducitur in diversitatem materiae, quandoque in diversitatem accidentis, et hoc ratione dimensionum praedictarum. Alia vero accidentia non sunt principium individuationis, sed sunt principium cognoscendi distinctionem individuorum.“

ace, neboť každá forma je o sobě obecná a sdělitelná mnohým subjektům. To, co je obecné a sdělitelné mnohým, však nemůže být principem individuace.²¹

V odpovědi Tomáš uvádí, že k povaze individua náleží to, že je samo v sobě nerozdělené, ale od jiných je posledním rozdělením oddělené. (Posledním rozdělením zde Tomáš zřejmě míní to, že individuum již nelze žádným způsobem dále dělit, aniž by ztratilo svou formální [esenciální] a materiální [numerickou] totožnost.) Žádný akcident však není svou vlastní povahou rozdělen, kromě kvantity. Proto jsou rozměry samy o sobě jistým způsobem individualizovány podle vymezené polohy, nakolik je poloha „vymezením“ (*differentia*) kvantity. A tak je rozměr individualizován dvojím způsobem: jednak subjektem, tak jako kterýkoli jiný akcident, jednak sám sebou, nakolik má polohu. A proto látce správně náleží individualizovat všechny ostatní formy na základě toho, že přijímá takovou formu, která je individualizována sama sebou, takže také samy zakončené rozměry (*d. terminatae*) mající základ v již úplném subjektu, jsou jistým způsobem individualizovány látkou, jež je individualizována nezakončenými rozměry, které jsou „předem pojaty“ v látce (*praeintellectas in materia*).²²

Tolik Tomášova odpověď na třetí námitku. Pokusme se dále shrnout a vysvětlit celý Tomášův výklad z *De Trinitate* (2, 4, 2). Východiskem Tomášovy úvahy je otázka, zda jsou akcidenty principem numerické mnohosti složených substancí. Tomáš tedy přistupuje k problematice principu individuace materiálních substancí ze čtvrtého výše uvedeného hlediska, tj. zkoumá primárně to, co je principem numerické mnohosti materiálních substancí téhož druhu. Jak již víme z předchozího výkladu, řešení tohoto problému však úzce souvisí s obtíží, co je „kořenem“ nesdělitelnosti a individuace substancíální formy a materiální substance. Oba problémy jsou jako by dvě strany jedné mince, řešení jednoho problému zároveň ukazuje odpověď na druhou obtíž.²³ Abychom Tomášovo řešení obou problémů dobře pochopili, podívejme se znovu na jeho úvahy podrobně.

V úvodu Tomáš konstatuje, že v materiální substancí je třeba uvážit tři skutečnosti: substancíální formu, první látku a samotnou složenou substancí. Poté Tomáš uvažuje postupně o jednom i druhém vnitřním principu složené substance a ukazuje, že ani jeden z nich není o sobě „kořenem“, ze kterého vyrůstá numerická mnohost druhově totožných materiálních substancí. Co tedy zmnožuje a individualizu-

²¹ Tamtéž: „... omnia accidentia, cum sint formae, ex se ipsis sunt communicabilia et universalia. Sed nihil tale potest esse alteri principium individuationis. Ergo accidentia non sunt individuationis principium.“

²² Tamtéž: „... de ratione individui est quod sit in se indivisum et ab aliis ultima divisione divisum. Nullum autem accidens habet ex se propriam rationem divisionis nisi quantitas. Unde dimensiones ex se ipsis habent quandam rationem individuationis secundum determinatum situm, prout situs est differentia quantitatis. Et sic dimensio habet duplicem rationem individuationis: unam ex subiecto, sicut et quodlibet aliud accidens, et aliam ex se ipsa, in quantum habet situm, ratione cuius etiam abstrahendo a materia sensibili imaginamur hanc lineam et hunc circulum. Et ideo recte materiae convenit individuate omnes alias formas ex hoc, quod subditur illi formae, quae ex se ipsa habet individuationis rationem, ita quod etiam ipsae dimensiones terminatae, quae fundantur in subiecto iam completo, individuuntur quodammodo ex materia individuata per dimensiones interminatas praeintellectas in materia.“

²³ To patrně souvisí s Tomášovou charakteristikou individua jako toho, co je samo v sobě nerozdělené, ale od jiných oddělené. Srov. *STh.* I, 29, 4.

je substanciální formu a první látku? Tomáš nejprve věnuje pozornost individuaci substanciální formy. Každá forma, nakolik je formou, je ze své povahy společná a sdílitelná mnohým (subjektům), a proto substanciální forma, nakolik je formou, není individuální sama sebou. Žádná substanciální forma – nakolik je formou, tedy není o sobě *tato* (individuální) forma, nýbrž se stává individuální něčím, co je vůči ní vnější neboli forma se stává individuální „akcidentálně“. To vnější, co působí individuaci formy, je látka.

Protože je první látka podle Tomáše čistou potencií, nemůže sama o sobě individuuat substanciální formu a působit rozdělení a multiplikaci substanciální formy v různých individuích téhož druhu. Z toho důvodu Tomáš zdůrazňuje, že substanciální forma není individualizována prostě tím, že je přijata v látce, nýbrž musí být přijata v *této* (individuální) látce. Tak je zřejmé, že první látka (podobně jako substanciální forma) není o sobě *tato* (individuální) látka, nýbrž látka se stává individuální „akcidentálně“. To vnější, co individualizuje a rozděluje látku, je rozměrná kvantita, která je jistým způsobem individuální a rozdělená sama o sobě. Co je však rozměrná kvantita?

Rozměrná kvantita je akcidentální forma, která vymezuje materiální substanci akcidentálně.²⁴ Rozměrná kvantita jako formální příčina působí v substanci prvotně řád (uspořádání) částí. Kvantitou získává substance mnohost částí a tyto části jsou zároveň uspořádány co do pozice tak, že jedna část má bytí vedle jiné části. Tento řád se vztahuje v první řadě k substanci jako celku, uspořádání se týká primárně částí substance. Proto lze rozměrnou kvantitu vymezit jako „řád částí v celku“ (*ordo partium in toto*).²⁵

Není naším cílem zabývat se detailním rozbořem Tomášova pojetí kvantity, ale na základě toho, co bylo řečeno, se zdá být zřejmé, z jakého důvodu je kvantita jediným akcidentem, který je rozdělen o sobě a má sám ze sebe jistý způsob individuace. Rozměrná kvantita totiž znamená části, které jsou již svou pozicí numericky odlišné: jediné kvantita (a její části) se ze své esence odlišuje od každé jiné kvantity (a jejich částí) téhož druhu, a to svou pozicí, uspořádáním vedle sebe. Tak se např. jedna kružnice svou pozicí numericky odlišuje od jiné kružnice nebo se část jedné kružnice svou pozicí numericky liší od jiné části téže kružnice. Kvantita je tedy o sobě rozdělená na části a má sama ze sebe jistý způsob individuace.²⁶

Z toho důvodu Tomáš soudí, že první látka je „rozdělitelná“ pouze kvantitou. Oddělíme-li od materiální substance kvantitu, zůstane materiálně nerozdělitelná substance. První látka se tedy stává *touto* látkou neboli poznamenanou látkou

²⁴ Kvantita je prvním akcidentem materiální substance, každý jiný akcident inheruje ve složené substanci prostřednictvím kvantity. Srov. např. *STh.* I, 77, 7 ad 2. K Tomášovu pojetí kvantity srov. D. P. LANG, „Aquinas and Suárez on the Essence of Continuous Physical Quantity“, *Laval théologique et philosophique* 3 (2002): 565–595.

²⁵ Srov. *STh.* I, 14, 12 ad 1: „De ratione quantitatis est ordo partium;“ *ScG* 4, 65: „... positio, quae est ordo partium in toto, in eius <quantitatis> ratione includitur: est enim quantitas positionem habens.“ Rozměrná kvantita není uspořádání jakožto nějaký vztah, ale je spíše „základem“ vztahu uspořádání: kvantita je základ vztahu „bytí-vedle-sebe“.

²⁶ Později se pokusíme vysvětlit, v jakém smyslu je podle Tomáše rozměrná kvantita individualizována substancí.

tehdy, když je subjektem nějakých kvantitativních rozměrů.²⁷ Když je látka poznamenána kvantitativními rozměry, je svou pozicí oddělena a odlišena od každé jiné látky. Tehdy je látka disponována k numerické multiplikaci substanciální formy a potažmo celé substance, neboť substanciální forma přijatá v různých částech látky je pokaždé jiná pouze proto, že je přijata v *tomto* nebo *onom* subjektu. Vlastní povaha substanciální formy se přijetím v této nebo oné části látky nemění, a proto působí forma v numericky různých substancích druhově totéž vymezení. Takto ustavené materiální substance se samozřejmě druhově neliší, liší se navzájem pouze co do této nebo oné (poznamenané) látky, tj. liší se numericky. Poznamenaná látka tedy zmnožuje substanciální formu a celou substanci pouze numericky, nepůsobí žádnou změnu druhu nebo rodu, protože přijetím v látce nejsou substanciální formy materiálně rozděleny co do vlastní povahy, nýbrž jsou rozděleny pouze co do přijímajícího subjektu neboli numericky. Principem numerické mnohosti materiálních substancí téhož druhu je tedy poznamenaná látka.

Poznamenaná látka jako poslední nesdělitelný subjekt zároveň zabraňuje každé další multiplikaci substanciální formy a substance, a proto díky této látce není složená substance sdělitelná nějakým podřazeným přirozenostem. Substance ustavená sjednocením *této* formy a *této* látky nemůže být dále sdělena nějakému dalšímu subjektu a být zmnožena tak, jako je sdílána a multiplikována forma. „Kořenem“ nesdělitelnosti složené substance je tedy poznamenaná látka.²⁸

Poznamenaná látka je zároveň principem individuace substanciální formy a celé složené substance. Tomáš totiž výše uvedl, že k povaze individua náleží, že je samo v sobě nerozdělené, ale od všech ostatních je posledním rozdělením oddělené. To, co je nerozdělené, je jedno.²⁹ Individuální složená substance je nerozdělená neboli jedna více různými způsoby, ze kterých zde omezíme pozornost pouze na dva důležité aspekty její jednoty. Individuální materiální substance je nerozdělená jednak *formálně*: tato nerozdělenost pochází ze substanciální formy, je to nerozdělenost co do rodových a druhových vymezení;³⁰ jednak *materiálně*: tato nerozdělenost pochází z látky a znamená, že složená substance je souvislým tělesem majícím nerozdělenou poznamenanou látku.³¹ Jinak řečeno, složená substance je materiálně nerozdělená tehdy, když není rozdělená na nesouvislá, prostorově oddělená tělesa.

²⁷ Rozměr vymezuje Tomáš jako kvantitu mající pozici. Srov. *STh.* III, 77, 2: „...convenit dimensionibus quod sit quantitas positionem habens;“ *In V Metaph.*, lect. 21 (1105): „Cum enim ita sit quod in quantitate sit ordo partium, quia est ibi principium, medium et ultimum, in quo ratio positionis consistit...“

²⁸ Individuální složená přirozenost (toto lidství) je podle Tomáše dále sdělitelná, ovšem nikoli nějakému subjektu tak, že by došlo k multiplikaci a rozdělení této individuální přirozenosti (tohoto lidství), nýbrž individuální přirozenost je sdělitelná suppositu, osobě, ve kterém subsistuje. Srov. např. *STh.* III, 2, 2.

²⁹ *In IV Metaph.*, lect. 2 (553): „Est enim unum ens indivisum.“

³⁰ Srov. *In V Metaph.*, lect. 7 (861–864).

³¹ *ScG* 2, 49: „Principium diversitatis individuorum eiusdem speciei est divisio materiae secundum quantitatem: forma enim huius ignis a forma illius ignis non differt nisi per hoc quod est in diversis partibus in quas materia dividitur; nec aliter quam divisione quantitatis, sine qua substantia est indivisibilis.“

Materiálně nerozdělená složená substance je podle Tomáše numericky jedna.³² Individuální složená substance je sama v sobě formálně a materiálně nerozdělená, od všech ostatních je však posledním rozdělením oddělená, protože každým dalším rozdělením by ztratila svou formální a materiální jednotu. Z uvedeného je zřejmé, že poznamenaná látka je „kořenem“, ze kterého vyrůstá i individuace substanciální formy a celé složené substance, i numerická jednota složené substance. Složená substance má nerozdělenou poznamenanou látku, a proto je numericky jedna a je od jiných (posledním rozdělením) oddělená.

Obraťme nyní pozornost k Tomášovu pojetí kvantitativních rozměrů, které mají klíčovou roli ve výkladu individuace první látky. Tomáš rozlišil kvantitativní rozměry zakončené a nezakončené, přičemž zakončené rozměry nemohou být podle Tomáše principem individuace, neboť se během trvání individua často mění. Kdyby zakončené rozměry byly principem individuace složených substancí, pak by substance v důsledku jejich změny ztrácela numerickou identitu. Z toho důvodu se Tomáš přiklání k názoru, že látku individualizují nezakončené rozměry, tj. rozměry uvažované bez vymezeného tvaru a míry. Nezakončenými rozměry individualizovaná první látka pak individualizuje substanciální formu. Sjednocením individualizované první látky a substanciální formy je ustavena individuální substance, která jako subjekt individualizuje všechny ostatní akcidentální formy včetně zakončených rozměrů. Jako poznamenaná látka individualizuje a multiplikuje přijaté substanciální formy co do subjektu (tj. numericky) a současně jako poslední subjekt zabraňuje jejich dalšímu dělení a zmnožení, tak také individuální substance jako subjekt individualizuje a zmnožuje akcidentální formy, které v ní inherují a současně brání jejich dalšímu materiálnímu rozdělení a zmnožení. Druhově tatáž akcidentální forma se stává *touto* konkrétní nebo *onou* konkrétní formou podle toho, zda je přijata v *tomto* nebo *onom* konkrétním subjektu. Individuální substance jako poslední subjekt akcidentu působí to, že je akcidentální forma dále nesdělitelná a nemůže být dále zmnožena. Akcident má tedy svou individuaci a nesdělitelnost od substance.³³

Zdá se však, mohl by někdo namítnout, že Tomášovo řešení principu individuace vede k závěru, že nezakončené rozměry existují v první látce „dříve“, než látka aktuálně přijme substanciální formu. První látka totiž může individualizovat formu jenom tehdy, když je sama již „dříve“ individualizována nezakončenými rozměry. Zdá se tedy, že nezakončené rozměry vymezují látku dříve, než je látka aktualizována a vymezena substanciální formou.

Abychom na tuto možnou námitku mohli odpovědět, je vhodné nejprve připomenout, že nezakončené rozměry nemohou podle Tomáše existovat reálně, aniž by zároveň byly nějakým způsobem vymezené co do tvaru a míry. Z toho lze usoudit, že první látka není nejprve poznamenaná nezakončenými rozměry a následně je co

³² Srov. *In Boeth. De Trin.* 2, 4, 2 ad 1: „... numero sunt unum, quorum est materia una, intelligendum est de materia signata, quae subest dimensionibus...“ *In V Metaph.*, lect. 8 (876): „Numero quidem sunt unum, quorum materia est una. Materia enim, secundum quod stat sub dimensionibus signatis, est principium individuationis formae. Et propter hoc ex materia habet singulare quod sit unum numero ab aliis divisum.“

³³ *STh.* I, 29, 1: „... accidentia individuantur per subiectum, quod est substantia, dicitur enim haec albedo, inquantum est in hoc subiecto.“

do času „později“ rozdělena a individuována, aby tak mohla přijmout a individuuovat substanciální formu. Různé typy příčin je třeba chápat jako působící současně: zatímco nezakončené rozměry rozdělují první látku a činí ji *touto* individuální látkou, která je s to individualizovat substanciální formu a následně všechny ostatní akcidentální formy, substanciální forma současně dává bytí látce a všem ostatním v substanci inherujícím akcidentům včetně zakončených rozměrů. Různé typy příčin jsou zřejmě příčinami sobě navzájem: je-li první látka rozdělena a poznamenána nezakončenými rozměry, působí jako materiální příčina na substanciální formu, kterou přijímá a individualizuje; substanciální forma současně jako formální příčina aktualizuje a vymezuje první látku, přičemž jejich sjednocením je ustavena individuální složená substance. Z této substance ihned „vytrysknou“ její nutné akcidenty, mezi které náleží také kvantitativní rozměry. Tyto rozměry jsou – jako reálně existující jsoucno – samozřejmě zakončenými rozměry, a proto jsou spolu s ostatními akcidenty individualizovány svým subjektem neboli individuální substancí.³⁴

4. TOMÁŠOVY NÁZORY V POZDNÍCH DÍLECH

Tomášovo řešení principu individuaace je jistě značně komplikované, a snad i proto se v jeho pozdějších spisech vůbec neobjevuje termín „nezakončené rozměry“, nýbrž Tomáš v příležitostných vyjádřeních k tomuto tématu většinou bez bližší specifikace užívá termín „kvantitativní rozměry“. Tak např. v *Sumě proti pohaniům* (4, 65) v kontextu diskuse o problematice Kristova eucharistického těla Tomáš uvádí, že rozměrné kvantitě je mezi ostatními akcidenty vlastní, že je individuální sama sebou.³⁵ A tak je tomu prý proto, že rozměrná kvantita zahrnuje ve svém pojmovém vymezení (*ratio*) pozici, která je řádem (uspořádáním) částí v celku. Kdekolí postřehneme různost částí téhož druhu, tam také nutně chápeme individuaaci, neboť entity téhož druhu jsou zmnoženy pouze individuálně, např. lze postřehnout mnohé linie, které se individuálně liší polohou. A protože pouze rozměrné kvantitě náleží na základě jejího pojmového vymezení to, že je principem, ze kterého může pocházet zmnožení individuí téhož druhu, jsou rozměry posledním „kořenem“, ze kterého vyrůstá numerická multiplikace individuí. Tak i v kategorii substance dochází k multiplikaci rozdělením látky, přičemž toto rozdělení je pochopitelné pouze

³⁴ Srov. WIPPEL, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, s. 364–365. Tomášovo řešení problematiky principu individuaace materiálních substancí je zjevně značně složité a jistě není snadno je náležitě vyložit. Dokladem toho je snad i to, že v pozdější tomistické tradici byla Tomášova nauka předmětem interpretačních sporů a mezi moderními „tomášovskými“ badateli je situace dosti podobná. Ze systematického hlediska spočívá patrně největší problém Tomášova řešení v tom, že látka je individuální a rozdělená díky fakticky inherujícím nezakončeným rozměrům, tj. díky akcidentu. Individuaace látky a substance je tak vlastně odvozena z akcidentu. Tato teze je však problematická především vzhledem k tomu, že bytí akcidentu podle Tomáše předpokládá a vyžaduje úplné (individuální) bytí substance.

³⁵ Torrell datuje vznik čtvrté části *Sumy* mezi lety 1264–1265. Srov. TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, s. 332.

tehdy, když látku uvažujeme jako subjekt rozměrů. Oddělíme-li kvantitu, je každá (složená) substance nerozdělitelná.³⁶

Tomáš v uvedeném textu blíže nespecifikuje, jaké rozměry multiplikuji a individualizují materiální substanci. Podobně je tomu také ve třetí části *Teologické sumy* (77, 2), kde Tomáš diskutuje o tom, zda je v eucharistii rozměrná kvantita subjektem ostatních akcidentů.³⁷ V této souvislosti pak uvádí, že k pojmovému vymezení individua náleží to, že nemůže být v mnohých (jako subjektech). To však nastává dvěma způsoby: jednak tak, že nějaké přirozenosti není vlastní být v jiném (jako subjektu), a tímto způsobem jsou o sobě individuální nemateriální subsistující formy. Jednak tak, že substanciální nebo akcidentální formě je sice vlastní být v jiném (jako subjektu), není jí však vlastní být v mnohých subjektech, jako např. této konkrétní bělosti, která je v *tomto* konkrétním těle. Co se týče prvního způsobu, jímž je něco individuální, látka je principem individuace každé formy, která je v ní jako v subjektu. Je-li totiž forma přijata v látce, která jako poslední subjekt již není přijata v jiném, pak tato forma již nemůže být přijata v jiném (jako subjektu). Co se týče druhého způsobu, je principem individuace rozměrná kvantita. Někaké přirozenosti je totiž vlastní být pouze v jednom subjektu proto, že je sama v sobě nerozdělená, ale od všech ostatních je oddělená. Substance je pak (materiálně) rozdělená kvantitou. Proto je sama rozměrná kvantita jakýmsi principem individuace forem, nakolik jsou totiž numericky různé formy přijaté v různých částech látky. Rozměrná kvantita má tedy sama o sobě jistou individuaci, takže si lze představit více linií téhož druhu, které se liší pozicí, jež náleží k pojmovému vymezení této kvantity. Rozměr je totiž kvantita mající pozici.³⁸

³⁶ ScG 4, 65: „Habet autem et hoc proprium quantitas dimensiva inter accidentia reliqua, quod ipsa secundum se individuatur. Quod ideo est, quia positio, quae est ordo partium in toto, in eius ratione includitur: est enim quantitas positionem habens. Ubicumque autem intelligitur diversitas partium eiusdem speciei, necesse est intelligi individuationem: nam quae sunt unius speciei, non multiplicantur nisi secundum individuum; et inde est quod non possunt apprehendi multae albedines nisi secundum quod sunt in diversis subiectis; possunt autem apprehendi multae lineae, etiam si secundum se considerentur: diversus enim situs, qui per se lineae inest, ad pluralitatem linearum sufficiens est. Et quia sola quantitas dimensiva de sui ratione habet unde multiplicatio individuationem in eadem specie possit accidere, prima radix huiusmodi multiplicationis ex dimensione esse videtur: quia et in genere substantiae multiplicatio fit secundum divisionem materiae; quae nec intelligi posset nisi secundum quod materia sub dimensionibus consideratur; nam, remota quantitate, substantia omnis indivisibilis est, ut patet per philosophum in I physicorum.“ K výkladu tohoto a dalších textů srov. E. SWEENEY, „Individuation and the Body in Aquinas,“ in *Individuum und Individualität im Mittelalter*, ed. J. A. Aertsen a A. Speer, Berlin: de Gruyter, 1996, s. 178–196.

³⁷ Třetí část *Teologické sumy* vznikla patrně mezi lety 1271–1273, srov. TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, s. 333.

³⁸ *STh.* III, 77, 2: „Est enim de ratione individui quod non possit in pluribus esse. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, quia non est natum in aliquo esse, et hoc modo formae immateriales separatae, per se subsistentes, sunt etiam per seipsas individuae. Alio modo, ex eo quod forma substantialis vel accidentalis est quidem nata in aliquo esse, non tamen in pluribus, sicut haec albedo, quae est in hoc corpore. Quantum igitur ad primum, materia est individuationis principium omnibus formis inhaerentibus, quia, cum huiusmodi formae, quantum est de se, sint natae in aliquo esse sicut in subiecto, ex quo aliqua earum recipitur in materia, quae non est in alio, iam nec ipsa forma sic existens potest in alio esse. Quantum autem ad secundum, dicendum est quod individuationis principium est quantitas dimensiva. Ex hoc enim aliquid est natum esse in uno solo, quod illud est in se indivisum et divisum ab omnibus aliis. Divisio autem accedit substantiae ratione quantitatis, ut dicitur in I Physic. Et ideo ipsa quantitas dimensiva est quoddam individuationis principium

V Tomášových pozdních textech však existuje jedna výjimka, co se týče bližší specifikace kvantitativních rozměrů, které působí individuaci složené substance. V komentáři ke druhé knize *O duši* (lekce 9) Tomáš uvídí, že individuace společné přirozenosti v materiálních věcech pochází z tělesné látky, nakolik stojí pod vymezenými rozměry (*sub determinatis dimensionibus*). Tento komentář vznikl patrně mezi lety 1267–1268.³⁹

ZÁVĚRY

Souhrnně lze říci, že Tomáš hájil od počátku své vědecké činnosti až do jejího konce názor, že principem individuace materiálních substancí je poznamenaná látka, tj. první látka vymezená rozměrnou kvantitou. Tento názor je jakýmsi „pevným jádrem“ jeho pozice. Tomáš však podle našeho soudu terminologicky i po věcné stránce vícekrát modifikoval svůj názor, co se týče bližší specifikace kvantitativních rozměrů, které látku individualizují. V raných spisech Tomáš jednak uvádí, že látka je individuována vymezenými nebo zakončenými rozměry (*De ente et essentia*; *In III Sent.* 1, 2, 5), jednak tvrdí, že látka je individuována nevymezenými nebo nezakončenými rozměry (*In II Sent.* 3, 1, 4; *In II Sent.* 30, 2, 1; *In Boeth. De Trin.* 2, 4, 2; *QDV* 2, 6). V pozdních dílech Tomáš většinou blíže neuvádí, jaké rozměry látku individualizují, pouze na jednom místě Tomáš tvrdí, že látka je principem individuace, nakolik je subjektem vymezených rozměrů.⁴⁰ Podle našeho soudu je zcela jednoznačný závěr ohledně Tomášova „finálního stanoviska“ k této záležitosti jen stěží dosažitelný.⁴¹

huiusmodi formis, inquantum scilicet diversae formae numero sunt in diversis partibus materiae. Unde ipsa quantitas dimensiva secundum se habet quandam individuationem, ita quod possumus imaginari plures lineas eiusdem speciei differentes positione, quae cadit in ratione quantitatis huius; convenit enim dimensionem quod sit quantitas positionem habens.“

³⁹ *In II De An.*, lect. 12 (*Sententia Libri De anima*, Opera Omnia 45, 1, Ed. Leon., Romae: Commissio Leonina, 1984): „Individuatio autem naturae communis in rebus corporalibus et materialibus, est ex materia corporali, sub determinatis dimensionibus contenta...“ K dataci srov. TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, s. 341.

⁴⁰ Někteří moderní badatelé se pokoušejí hájit názor, že Tomáš své stanovisko týkající se povahy rozměrů individualizujících látku nemodifikoval. Tito badatelé odmítají ztotožnit vymezené rozměry se zakončenými rozměry a tvrdí, že vymezené rozměry mohou být buď zakončené nebo nezakončené. Zdá se však, že tento výklad není slučitelný s výše uvedeným Tomášovým tvrzením ze třetí knihy *Sentencií* (1, 2, 5 ad 1um), podle kterého je principem individuace látka uvažovaná pod zakončenými rozměry. I kdybychom však pro potřebu argumentace přijali názor, že vymezené rozměry nelze ztotožnit se zakončenými rozměry, přesto se vymezené rozměry dělí na zakončené a nezakončené rozměry. Tomáš však na některých místech tvrdí, že principem individuace je látka poznamenaná zakončenými rozměry, na jiných místech však uvádí, že je to látka uvažovaná pod nezakončenými rozměry. Z toho je podle našeho soudu patrné, že Tomáš své stanovisko k povaze rozměrů individualizujících látku několikrát modifikoval. Srov. WIPPEL, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, s. 366–367.

⁴¹ Ve výkladu Tomášova pojetí individuace jsem ponechal stranou dva kratší spisy *De natura materiae* a *De principio individuationis*, jejichž autenticita je přinejmenším velmi pochybná. Autenticitou těchto spisů a jejich srovnáním s autentickými Tomášovými díly se zabývá Klinger. Srov. KLINGER, *Das Prinzip der Individuation*, s. 85–121. Torrell uvádí uvedené spisy pod názvem „neautentická díla nebo díla s pochybným původem“, srov. TORRELL, *Saint Thomas Aquinas*, s. 360–361.

Současný významný „tomášovský“ badatel J. F. Wippel však v nedávno zveřejněné monografii věnované Tomášově metafyzice hájí názor, že Tomáš se v pozdních spisech přiklonil k názoru, že principem individuace složených substancí je první látka uvažovaná pod vymezenými rozměry. Není naším cílem zde detailně vyložit a hodnotit Wippelův názor na tuto problematiku a na závěr zaměříme pozornost pouze na to, jakým způsobem se Wippel pokouší vyložit jednu s uvedeným názorem spojenou obtíž.

Tomáš, jak již víme, ve druhém artikulu komentáře k Boethiovu *De Trinitate* uvedl, že zakončené rozměry nemohou spolu s první látkou individualizovat složenou substancí, neboť se v průběhu trvání individua často mění. Kdyby zakončené nebo vymezené rozměry byly spolu s látkou principem individuace složené substance, pak by tato substance v důsledku změny vymezených rozměrů ztrácela svou numerickou identitu.

Jestliže Wippel hájí tezi, podle které se Tomáš v pozdních spisech přiklonil k názoru, že principem individuace složených substancí je první látka poznamenaná vymezenými rozměry, pak je třeba vysvětlit, jakým způsobem by se Tomáš vyrovnal s právě uvedenou argumentací z komentáře k *De Trinitate*.

Wippel na úvod přiznává, že v Tomášových pozdních dílech nenašel žádnou explicitní odpověď na tento problém, a proto považuje svůj výklad pouze za pravděpodobný. Tomáš podle Wippela došel v pozdních spisech pravděpodobně k závěru, že jako růst nebo zmenšování nějaké kategoriální kvality nemusí mít za následek numerickou změnu této kvality, tak podobně také změny vymezených rozměrů složené substance, které probíhají v určitých povahou substance daných mezích, nebrání tomu, aby poznamenaná látka zůstávala numericky tatáž. Tato látka pak individualizuje substancíální formu a substancí, a proto také zůstává substance v průběhu těchto změn numericky tatáž.⁴² Podle Wippela Tomáš patrně dospěl v pozdních dílech k jasnému názoru, že rozměry vlastně vždy reálně existují v nějaké substancí jako vymezené, a proto v úvahách o principu individuace není užitečné rozlišovat rozměry zakončené a nezakončené. V každém případě však Tomáš zcela jistě věděl, že vymezené rozměry složené substance se mohou v jistých limitech měnit, aniž by tím substance ztrácela numerickou identitu.⁴³

The Principle of Individuation of Material Beings in the Works of Thomas Aquinas

Key words: Aquinas; Principle of Individuation; Quantitative Dimensions

Abstract: The paper deals with Aquinas' concept of the individuation of material beings. The author tries to show that Aquinas throughout his whole scholarly career held the view that designated matter is the principle of individuation for corporeal beings. However, Aquinas had changed (many times) his view

⁴² Wippel odkazuje na jeden text (*Quodl.* 9, 6, 1), kde Tomáš uvažuje o růstu (kvality) lásky (*caritas*) v souvislosti s problematikou numerické identity této kvality.

⁴³ Srov. WIPPEL, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, s. 372–373. Wippelův výklad považujeme za pravděpodobné řešení uvedené obtíže. Navíc lze tento výklad považovat za přijatelnou interpretaci těch textů, ve kterých je podle Tomáše principem individuace látka spolu s vymezenými rozměry.

concerning the kind of dimensions involved in individuation, i.e. dimensions that make matter to be undivided. The author turns to a number of texts where Aquinas addresses the problem in order to show his changes of view and in order to properly elucidate Aquinas' solution.

Mgr. David Svoboda, Ph.D.
Katedra filosofie
Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Thákurova 3
160 00 Praha 6